

KONING FREDERIK II VAN PRUISEN. (1712-1786.)

Een Karakterschets.

De illustratie spreekt voor zichzelf. De Page is ingeslapen, terwijl de Koning binnentreedt. En die koninklijke oogen zullen toornig hebben opgeflikkerd, want hij, de eerste man van den staat, die al zijn onderdanen in arbeid en werkzaamheid overtrof, kon geen slapende bedienden uitstaan.

Doch dan is die toorn verbleekt, en met warme, klimmende belangstelling heeft de Koning den pas geschreven brief van den jongen Page gelezen. Het was een brief naar huis; de jongen klaagde daarin over zijn hard werken, over zijn nachtwaken; hij stortte in den brief zijn hart uit, zijn ongeluk en zijn ellende.

Dat alles leest de Koning, en als hij dan den blik werpt op dat jonge vriendelijke gezicht, dat overrompeld is door den slaap, voelt deze man, die nooit vader is geweest, iets als vaderlijke teederheid opkomen in zijn hart. Deze jonge Page, in zijn weerloosheid en hulpeloosheid, ontwaapt een man, die door de vereenigde macht van de drie machtigste staten van het Europeesche vasteland niet was te temmen geweest, en de Koning zorgde er voor, dat het ongeluk en de ellende van zijn Page een einde namen.

Frederik II, door de geschiedenis Frederik de Groote, door het Pruisische volk in dankbare herinnering „de oude Frits” genoemd, was de geniale zoon van den zonderlingsten man, die ooit een Pruisische Koningskroon heeft gedragen.

Frederik Willem I was een man van de uiterste zuinigheid. Hij schafte bij zijn troonsbeklimming nagenoeg den geheelen hofstoet af, en verafschuwde alle pronk en praal, terwijl hij in spijt van zijn groote zuinigheid het geld met handen vol wegsmeet, om zijn Potsdammer reuzen-garde voltallig te houden.

Frederik Willem was gereformeerd van belijdenis, had op het stuk van godsdienst vele gezonde begrippen, doch regeerde zijn volk met zijn dikken wandelstok. Hij sloeg er mee, dat er de spaanders afvlogen. Nooit zijn de Pruisen harder afgeranseld geworden dan door dezen koning, die zich hun vader noemde; wij mogen echter niet vergeten, dat men toen nog leefde in de denkbeelden der lijfstraffelijke rechtspleging, terwijl de Koning het ranselen het gewichtigste stuk der opvoedkunde noemde. Hij sloeg, waar hij meende, dat het noodig was. „Wat zoon is er,” zeide hij, „dien de vader niet kastijdt?” en hij kon zich niet voorstellen, dat dit anders kon geschieden dan met een dikken knuppel!

Met arendsoogen liep hij de straten door van Berlijn, om te kijken of er geen werk was voor zijn stok, en hoogst gevaarlijk was het, om hem te ontlopen. Een Berlijner, die hem ontliiep, bewees immers, dat hij een kwaad geweten had.

Een Jood waagde het er op, en trachtte, toen hij den geduchten driekanten hoed zag opdagen, in een zijstraat te ontsnappen, doch de Koning, die het had gezien, en de Joden toch niet zetten kon, achtte het nu zijn tijd, om de vervolging op te nemen. Hij haalde den man in en riep: „Waarom loopt gij weg?”

„Omdat ik bang was voor Uwe Majesteit!” antwoordde de vluchteling met bevende lippen.

„Bang?” schreeuwde de Koning verontwaardigd — „bang? Gij moet niet bang voor mij zijn, man — gij moet mij liefhebben!” en hij zwaaide zijn knuppel, om er de liefde in te ranselen.

Terwijl hij lag te sterven, zag hij door het open raam, hoe de rijknechts op een paard, dat hij als een laatste

aandenken aan den vorst van Anhalt had geschonken, een geel zadeldek en een blauwfluweelen zadeldek legden. Hij ergerde zich verschrikkelijk om die verkwisting. „Ach, was ik gezond,” steunde hij, „wat zou ik die stalknechts flink aflossen!” en zich tot een vriend wendend, zeide hij: „Ga toch naar beneden, en geef die kerels een pak slaag!”

Dan maakte hij zich gereed tot de reis naar de eeuwigheid. Hij bleef bij zijn volle bewustzijn, en deze zonderlinge, ruwe man verbaasde de omstanders door de verheven kalmte, waarmede hij zijn onwankelbaar geloof in de genade van onzen Heere Jezus Christus beleed. Hij bleef bij zijn volle bewustzijn, en stierf als een held.

Maar al was hij als een held gestorven, hij is nooit een opvoedkundige geweest, en Frederik Willem I heeft voor alle volgende geslachten door de volkomen mislukte opvoeding van zijn zoon getoond, hoe de kinderen niet moeten worden opgevoed. De harde, wreede gestrengheid, waarmede hij zijn zoon tot het onderzoek der Heilige Schriften en van den Catechismus wilde dwingen, vervulde het hart van den Kroonprins met wrevel en tegenzin, en toen de vader met ijzeren strafheid aan zijn opvoedkundig stelsel vasthield, wist de zoon niets beters te doen, dan een gezindheid te huichelen, die niet de zijne was.

Nauwlijks was de oude Koning dood, of de nieuwe Koning wendde dan ook zijn aangezicht naar Frankrijk.

Daar begon het te ritselen in de oude, verstijfde stelsels; het was de lentewind, zeiden de groote geesten, en een nieuwe wereld stond geboren te worden. Ja, dat Frankrijk met zijn nieuwe ideeën, met zijn ontkiemende zaden van vrijheid, gelijkheid en broederschap, waarvan de vruchten in een orkaan van leed en jammer zouden worden ingezameld — dat trok Frederik II aan! Voltaire, de geestigste, de goddelooste en de ijdelste van alle spotters, bovenal.

„Ik heb hem ontmoet,” schreef de jonge Koning vol geestdrift, „ik heb hem eindelijk persoonlijk leeren kennen. Hij is welsprekend als Cicero, aangenaam als Plinius, wijs als Agrippa, met één woord: hij vereenigt in zich alle deugden en alle talenten van de drie grootste mannen der oudheid. Zijn geest is onophoudelijk werkzaam; elke druppel uit zijn pen is een geestigheid. Ik heb twee zaken gezien, waarnaar mijn hart altijd is uitgegaan: Voltaire en de Fransche troepen.”

Zoo was hij dan een groot vereerder van Voltaire; de geest der revolutie, die de Fransche gemoederen begon te verontrusten, waaide door de vertrekken van het koninklijk paleis te Potsdam, en het anti-revolutionnaire begrip van een Koningschap bij de gratie Gods was den Koning totaal vreemd.

Hij sprak altijd over de plichten, nooit over de rechten van het Koningschap; toch had hij tijden, dat hij strenger optrad dan een Turksche sultan, en het vonnis der rechtbank met een ongehoord despotisme vernietigde.

Hij sprak met verachting over de vorsten, die het bloed hunner volken gebruikten, om hun roofoorlogen te voeren, en toch begon hij zijn regeering met een roofoorlog, al trachtte hij zich diets te maken, dat het een rechtvaardige oorlog was. De verovering van Silezië was een bewijs voor zijn heerschzucht, en het onrecht bleef bestaan, al moest de prediker op zijn last tot grondslag van zijn feestpredikatie nemen 1 Maccabeën 15, verzen 33 en 34: „Wij hebben het land van een ander niet ingenomen, noch eens anders goed bemachtigd, maar de erve onzer vaderen, die van onze vijanden onrechtelijk bij zekere gelegenheid bemachtigd was. En wij hebben gelegenheid gekregen, en de erve onzer vaderen weder tot ons gebracht.”

Hij was geen geloovige; hij kon met ruwen of fijnen spot den godsdienst aanvallen, en zijn tintelend vernuft was rijk in de geestigste wendingen, maar toch wilde hij bij het leger den godsdienst in stand houden, omdat zijn scherpe blik wel zag, welk een onmetelijke kracht de godsdienst aan een strijdend leger kan bijzetten.

Hij zelf was als Jerobeam II, die zonder gebed de grenzen van zijn land verwijddde, en deze zeldzame, buitengewone man bestond uit een samenstel van de verwonderlijkste tegenstrijdigheden.

Hij, de vurige vereerder van Voltaire, heeft dezen man met schimp en schande uit het land gejaagd, en den man, dien hij eens de waardige evenknie had genoemd van Cicero, Plinius en Agrippa, noemde hij later een infamen vrek, een inhaligne gierigaard en een ijdelruit. Hij lachte met de dwaze bijgeloovigheden der Middeneeuwen en toch kon hij de verzoeking niet weerstaan, om zich met een goochelaar, die zich een goudmaker noemde, in verbinding te stellen. Hij wilde, dat iedereen vrijuit zijn meening zou zeggen, en toch kon hij geen tegenspraak velen; hij wilde den raad van den minste zijner onderdanen aanvaarden, en toch volgde hij nooit den raad van een ander op. Deze man van korte postuur en met den flikkerenden arends-blik was de eigenzinnigste Pruis, die ooit heeft geleefd, en de starre eigenzinnigheid, die hij van zijn vader had geërfd, heeft hem en zijn leger meer dan eens op den rand van den afgrond gebracht, zonder dat hij van die kwaal is verlost. Hij was zijn tijd in verscheiden opzichten wijd vooruit; hij is de nationale held geworden van het Deutsche volk, en toch stelde hij den Franschman hooger dan den Duitscher, en sprak tegenover den vromen en welbekenden Gellert met moeilijk onderdrukte verachting over de Deutsche letterkunde.

Laten wij der waarheid hulde doen: nooit is er in Pruisen een koning geweest, die zich rusteloozer en naarstiger bemoeide met elken tak van landbouw, handel en nijverheid; en bij de groote gebreken, die Frederik II aankleefden, bezat hij groote en koninklijke deugden. Hij had zijn volk werkelijk lief, en hij deed alles om de welvaart des lands te ontwikkelen. Hij bemoeide zich met de mestputten van de boeren; hij ging nauwkeurig na, of de zetboeren op de domeinen hun land behoorlijk mestten, en een behoorlijken tijd braak lieten liggen; aan het kleinste, aan het nietigste wijdde hij zijn aandacht, omdat zijn helder verstand inzag, dat in het huishouden van den staat het kleinste groot, en het nietigste van beslissend gewicht kan zijn.

De vodden, op de mestvaalten geworpen, of naar het buitenland verzonden, bereidden hem onrustige nachten. Hij wist heel goed, dat de Pruisen uit Holland, Engeland en Zwitserland schrijf- en teekenpapier betrokken — waarom konden de eigen papierfabrieken daar niet tegen op? Hij verbood den uitvoer van vodden; hij bond het den voddenrapers terdege op het hart, om den fabrikanten toch de benooidige hoeveelheid vodden te leveren. Die vodden lieten hem niet los; in zijn kabinetsorders kwam hij er tot tien keeren op terug. Hij was overtuigd, dat de Pruisische vodden even goed waren als de Hollandsche, en hij schold zijn onderdanen uit voor de grootste vodden van de wereld, omdat zij niet in staat waren hun vodden goed te sorteeren!

Van een man met zulk een praktischen zin en zulke gezonde begrippen zou men inderdaad geen valschnunterij hebben verwacht, en toch was hij de grootste valschnunter van den geheelen staat. Hij had geld noodig voor zijn oorlogen, en verminderde het gehalte van het zilvergeld zóó sterk, dat hij vier millioen in tien millioen omtoverde. Om cavaleriepaarden te kunnen koopen, sloot hij in zake de valschnunterij een contract met den Jood Veitel Ephraïm, en de volkshumor zong van het geld, met den beeldenaar van den ouden Frits er op:

„Van buiten mooi, van binnen slim;
Van buiten Frits — van binnen Ephraïm!”

Drie oorlogen heeft hij gevoerd en in den laatsten, die zeven lange jaren half Europa in vuur en vlam heeft gezet, ging het om Pruisens bestaan.

Het moet gezegd, dat Frederik de Groote dien zeven-jarigen oorlog met onovertroffen heldenmoed heeft doorworsteld; hij openbaarde zich als de eerste veldheer van zijn tijd, en tegen de verpletterende overmacht zijner vijanden streed hij met Spartaansche dapperheid.

Vijf jaren lang had hij het met schier bovenmensche-lijke inspanning volgehouden, toen het noodlottige jaar 1761 Pruisens ondergang scheen te bezegelen. De hulp-

bronnen van den staat waren uitgeput; het leger, 55.000 man sterk, werd door 135.000 Russen en Oostenrijkers ingesloten, en slechts de dood of de overgave wenkte het dappere leger.

Toen greep de Koning naar de pen, en stortte zijn geest in deze dichtregelen uit:

„Genoeg hiervan; geeft, vrienden, mij het zwaard —
Ik greep het nooit, om burgers te verderven;
Ik vocht er mee voor vaderland en haard,
Nu wil ik 't met mijn eigen bloedstroom verven.
Wat aarzelt gij, en wilt mij stil doen staan?
Meent gij, dat deze daad niet zal gebeuren?
Mijn lot ligt in mijn wil, en ik zal gaan —
Er voeren tot den dood wel duizend deuren!”

Dat was niet de taal van den Christen — het was de taal van den stoïcijn, die met saamgeklemd tanden en een voorhoofd van graniet de orkanen van het noodlot trotseert.

Ik betwijfel het echter, of de Koning het plan had, bij de naderende catastrophie zich het leven door een stoot van den degen te benemen. De uitdrukking was een dichterlijke vrijheid; er waren immers wel duizend deuren, die tot den dood voeren, en het kleine fleschje met zwaar vergif, dat Frederik II thans bestendig bij zich droeg, doet vermoeden, dat hij déze deur had gekozen.

De versterkte stelling, waar hij met zijn dapper leger was gekampeerd, en die een beroemden naam heeft gekregen, lag bij de vesting Schweidnitz in Silezië. De Koning deelde er alle vermoenissen getrouw met zijn soldaten; hij zette zich dikwijls bij zijn grenadiers neer aan de wachtvuren, en liet hen verhalen van de vele veldtochten, die zij onder zijn roemrijke leiding hadden meegemaakt.

De soldaten hingen met een roerende aanhankelijkheid aan hem; zij trokken hun jassen uit, en bereidden den held dikwijls een eenvoudig veldbed op den harden grond, opdat hij ten minste in die lange nachten, waarin men elk oogenblik een bestorming kon verwachten, een uurtje rust zou kunnen nemen.

Het was in één van die nachten, dat de Koning bij het doen der ronde den even godvruchtigen als onverschrokken huzarengeneraal Ziethen ontmoette.

De Koning zag den ondergang van zijn leger en van zijn rijk, en was somber gestemd.

„Het is verloren, Ziethen!” zeide hij.

„Het is niet verloren, Majesteit!” antwoordde Ziethen bedaard.

„Hebt gij dan den één of anderen nieuwen bondgenoot?” vroegde de Koning.

„Neen,” was het rustig antwoord, „geen nieuwe, maar de oude Bondgenoot daarboven — Die verlaat ons niet!” en Ziethen wees met den vinger naar den nachtelijken hemel, waar de sterren zoo vredig tintelden boven het ten ondergang gedoemde kamp.

De Koning echter schudde het hoofd; hij was geen geloovige, en de bron, waaruit zijn dappere veldheer troost, moed en hoop schepte, kende hij niet.

„Hij doet geen wonderen meer, Ziethen!” zeide hij somber, en hij ging zijns weegs.

Jaren later was Ziethen eens aan de tafel des Konings genoodigd. Dat gebeurde wel meer; de Koning had gaarne de helden van zijn vroegere oorlogen rondom zich.

Doch Ziethen bedankte, want het was Goede Vrijdag, en hij placht op dezen dag aan te schikken aan een anderen disch en bij een anderen Meester. Hij verontschuldigde zich dus bij Koning Frederik, en nam deel aan het Heilig Avondmaal.

Weinige dagen later ontving hij een nieuwe uitnoodiging, en nu ging hij. Er heerschte een opgewekte toon aan tafel; fijne scherts en grove geestigheden dwarrelden als snelgewiekte vlinders door de feestzaal, en de geest van den spot werd vaardig over den Koning. Hij wendde zich tot zijn huzarengeneraal en zeide: „Nu Ziethen, hoe is je

het Avondmaal op Goeden Vrijdag bekomen? Heb je het lichaam en het bloed van Christus ook ordentelijk verduwd?”

Het was dezelfde Koning, die in het kamp bij Schweidnitz den ondergang van zijn leger en van zijn rijk had tegemoet gezien, maar door een wonderlijke beschikking des Heeren uit den ruischenden afgrond was gered. De Russen en de Oostenrijkers hadden namelijk hooge woorden onder elkander gekregen over de vraag, wie voorop zou gaan bij de bestorming, en daar de Russen verklaarden niet van plan te zijn, om voor het huis van Oostenrijk altoos de heete kastanjes uit het vuur te halen, waren zij weggetrokken, en de Pruisen waren gered geweest. Doch de Koning was die weldaad vergeten, en hij spotte met zijn Redder.

De hovelingen schaterlachten om dien vuilen spot, want hij was gekomen van koninklijke lippen.

Maar Ziethen rees met edele verontwaardiging op, en ik geloof vastelijk, dat hij van zijn Heer en Heiland in den grooten en doorluchtigen dag der dagen een rijk genadeloos zal ontvangen voor hetgeen hij thans bestond.

Hij trad met vasten tred voor zijn Koning, maakte een diepe buiging, en zeide dan met luide stem het volgende:

„Uwe Koninklijke Majesteit weet, dat ik in den oorlog geen gevaar heb geschuwd; waar het er op aankwam, waagde ik mijn leven voor Koning en Vaderland. Zoo'n hart heb ik nog vandaag. Wanneer het nuttig kan wezen, en mijn Koning het beveelt, leg ik mijn vergrijsd hoofd aan uw voeten!” Hij keek den Koning vastberaden in de oogen, en ging dan voort met verheffing van stem: „Er is echter Eén boven ons, die is meer dan Gij en ik, en meer dan alle menschen; het is de Heiland, die zijn bloed heeft vergoten tot een verzoening der wereld. Dezen Heilige laat ik niet aantasten en beschimpen, want op Hem berust mijn geloof, mijn troost en mijn hoop in leven en in sterven. In de kracht van dit geloof heeft uw dapper leger gestreden en overwonnen. Ondermijnt Uwe Majesteit dit geloof, dan ondermijnt Zij het waarachtig heil van het vaderland — dat is gewisselijk waar!”

Het was een aangrijpend oogenblik; toen de overwinnaar van Torgau, wiens slapen met grijze haren en onverwelkelijke lauweren waren getooid, daar zóó voor zijn Koning stond.

Niemand sprak een woord; het was zóó stil geworden in de luidruchtige zaal, dat men een speld zou hebben hooren vallen; en de hovelingen, die zoo even den ruwen spot huns Konings met een schaterlach hadden ontvangen, waren thans met hun eigen figuur bitter verlegen.

De Koning echter rees op van zijn stoel; de goede belijdenis van zijn generaal had zijn hart getroffen.

Ziethen stond nog altijd vóór hem. Hij reikte Ziethen de rechterhand, legde de linkerhand op diens schouder, en zeide met vichtige oogen: „Gelukkige Ziethen! Ik heb alle respect voor uw geloof. Houd het vast; het zal niet meer gebeuren!”

Dan zette de Koning zich weer, met den generaal naast zich. Doch na zoo'n ernstig tusschenspel kwam de vroolijkheid niet meer boven; midden in het diner gaf de Koning zijn gasten het afscheid, reikte Ziethen de hand en zeide: „Kom mee naar mijn kabinet!”

En Ziethen ging mee. De deur werd gesloten, en niemand heeft ooit ervaren, wat de Koning daar met zijn generaal heeft besproken. Dat het ging over de eeuwige dingen, is licht te verstaan, en dat het iets goeds mocht hebben nagelaten bij den Koning — wie zou het niet vurig hopen?

Frederik de Groote bereikte den ouderdom van vier-en-zeventig jaren; hij overleefde Ziethen slechts eenige maanden.

Hij arbeide tot het laatste toe; de slapeloze nachten bracht hij in zijn grooten leuningstoel door. Deze stoïcijnse geest kampte tegen den dood, totdat hij bezweek, en hij viel als een eik in den storm.

L. P.

Als mensch tot den mensch.

In het jaar 1849, toen de revolutie in Baden onderdrukt was, stond een nog jong student in de rechtsgeleerdheid voor een kantonrechter, wegens opruiende redevoeringen, die hij gehouden had. De rechter ging tot het opmaken van het procesverbaal over.

„Gij hebt redevoeringen gehouden?” zoo begon de magistraat op strenge toon het verhoor.

„Ja wel, edelachtbare!”

„Gij weet, dat zoo iets in dezen tijd verboden is?”

„Ik heb overeenkomstig mijn overtuiging gehandeld,” antwoordde de jonge man met veel geestdrift; „er gaat bij mij niets boven het welzijn en de vrijheid des vaderlands! Zoo lang er nog adem in mijn borst is, zal ik mijn leven dienstbaar maken aan de bevrijding des volks en des vaderlands van het slavenjuk!”

Op kalmen toon ging de rechter voort: „Gij zult er uw straf voor bekomen!”

Maar terwijl hij met een medelijdenden blik den jonkman aanzag, hield hij op, kwam van zijn rechterstoel af, en vroeg op een geheel anderen, deelnemenden toon: „Zoudt ge mij wel willen veroorloven, dat — eer ik de behandeling uwer zaak eindig — ik met u als mensch tot den mensch spreek?”

„Wel zeker, edelachtbare! dat zal mij een genoeg zijn!” antwoordde onze jeugdige volksleider, vol verwondering.

„Maar gij begrijpt natuurlijk wel,” hernam de rechter, „dat ik dan niet als magistratspersoon tot u spreek. Gij moet u mijn ambtsgewaad en dit ambtslokaal geheel wegdenken, — en dan mag ik wel eens met u spreken als een trouwe vriend, van hart tot hart?”

„Wel, ik zou nooit gedacht hebben, dat wij zulk een human rechtserlijk ambtenaar hadden!” sprak de beschuldigde, met steeds toenemende verbazing.

„Dus werkelijk geheel als mensch tot den mensch?”

„Ja, — dat is mijn dringende wensch!”

Na dit antwoord trad de rechter op den jeugdigen volksredenaar toe, pakte hem bij het lapje van zijn oor, en riep hem met een donderende stem toe: „Hoor eens, domme kwajongen! je wilt volksredevoeringen houden, en je bent nog niet eens droog achter de ooren? Onnoozel schaaap! je bazelt van volksheil en vrijheid, en je bent zelf niets anders dan een dolzinnige zwetser; je kunt op vorsten en ambtenaars schimpen en smaden, en je kunt zelf nog niets, en bent niets, en doet niets! Ga naar huis en zoek een plaatsje op de schoolbanken, en leer eerst eens wat degelijks, en word eens wat degelijks! En zie dan eens, of je een volksverlichter en een volksredder kunt worden!”

Hier hield de rechter op. Na een lange stilte sprak hij weer op zijn gewonen, kalmen toon: „Ik heb nu als mensch tot den mensch gesproken,” en zich weder op zijn rechterstoel zettend, ging hij voort: „Als kantonrechter moet ik nu uw straf uitspreken. Gij hebt 24 uren eenzame opsluiting!” — Zwijgend verliet de volksredenaar 's rechtens kamer; en nu had hij in zijn cel overvloedig tijd en gelegenheid om na te denken over de woorden van den magistraat.

Twaalf jaar later vertoefde de kantonrechter, die intusschen tot president van een gerechtshof was opgeklimmen, in een ander gedeelte des lands, om daar aan een juridisch congres deel te nemen. Hij logeerde in het voornaamste hôtél der stad, en zijn naam stond in de couranten. Op zekeren avond werd een bezoeker bij hem aangediend, die blijkens zijn naamkaartje docent aan de aldaar gevestigde universiteit was.

„Ik heb niet de eer u te kennen,” sprak de rechter.

„Dat geloof ik wel,” antwoordde zijn bezoeker; „maar des te meer heb ik de eer, u te kennen, want gij zijt de man, dien ik als mijn grootsten weldoener begroet, omdat gij eens als mensch tot den mensch met mij gesproken hebt! Toen ik uw ambtslokaal verliet, heb ik den heelen rommel aan den kapstok gehangen, ben uw raad gaan opvolgen, heb wat degelijks geleerd, en ben nu als docent aan de hoogeschool hier ter stede aangesteld. En nu kom ik u hartelijk uit-